

Sanja MIŠKOVIĆ (Podgorica)

Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević“

UDK 821.163.4.09(497.16)

POČECI KNJIŽEVNONAUKNOG RADA VOJISLAVA P. NIKČEVIĆA

Prof. dr Vojislav P. Nikčević u slavistici je poznat po značajnom doprinosu proučavanju crnogorskoga jezika. Manje poznat, ali ne i manje važan je njegov rad u nauci o književnosti. Ostavivši za sobom vrijedne radove, Vojislav P. Nikčević je tumačio književnost XX vijeka, crnogorsku, hrvatsku, srpsku. Godine 1967. i 1968. objavljuje radove u časopisu *Stvaranje*, posvećene tumačenju djela Crnjanskog, Desnice, Mijuškovića. U radu ćemo dati metakritički osvrt na početke književnonaučnog djelovanja Vojislava P. Nikčevića.

Nekad više nekad manje, o profesoru Vojislavu Nikčeviću se pisalo kod nas i u inostranstvu, od njegovih početaka u nauci o književnosti i nauci o jeziku do danas, uglavnom veoma različito, a često i sasvim protivrječno. Panorama tih spisa govori mnogo i ona je znak života njegovog i njegova djela. Kao dugogodišnji profesor na Filozofskom fakultetu u Nikšiću, Nikčević je pisao o fenomenima crnogorske književnosti. U tom pogledu, veoma su značajni njegovi radovi o periodizaciji crnogorske književnosti, narodnoj i srednjovjekovnoj književnosti, kao i književnosti XIX i XX vijeka. Međutim, književnonaučne početke profesora Vojislava Nikčevića obilježili su i radovi o piscima hrvatske i srpske književnosti. Uvažavajući postojanje nacionalnih književnosti, hrvatske, srpske, makedonske, slovenačke književnosti, Nikčević je ostavljao prostor tumačima da, ako ne na isti, makar na sličan način, pokušaju sagledati crnogorsku književnost i svojim radovima potvrde njeno postojanje.

Književna kritika je podložnija uticaju vremena, ona pripada području ideja i govori svojim nešto drugačijim jezikom. Na relaciji pisac

– djelo – čitalac, ona je tumač i posrednik, sagovornik, ponekad i saradnik. Pisci i knjige čine svijet književne kritike. Stoga je djelatnost kritičareva ograničena na rad u tišini bez potresa i ishitrenih zaključaka. Čini se da je upravo takav kao kritičar djelovao profesor Vojislav Nikčević.

Književna kritika je plod modernih vremena, posljedica određenog književnog zrenja i diferenciranja književne svijesti, izraza; oblik i njen razvoj je u istovremenom procesu izdvajanja u zasebnu oblast unutar književnosti i stalnog osobenog prožimanja sredstvima i suštinama cijele književnosti u svakoj epohi. Otuda i raspon i raznovrsnost u samoj kritici i relativno samostalan, upoređan rast sa književnošću kao cjelinom. Posmatran u toj svjetlosti, Vojislav Nikčević nam se ukazuje kao jedna od središnjih ličnosti svih tih procesa u modernoj crnogorskoj književnosti.

Životne i nacionalne okolnosti u svojoj istorijskoj predmetnosti čine Nikčevićev slučaj još više osobenim. On je nesumnjivo bio kritičar sa svojstvima predanog tumača predmeta ili djela koji je namjeravao prikazati. Nikčević je spajao u sebi mnoge sposobnosti i težnje koje se rijetko slažu i teško drže na okupu. Znao je da književnost i književnu riječ srećno ali i opasno približi njenom životnom izvoru, a živo stvaranje da veže za istoriju. Uz to, bio je svjestan preokretnih tegoba svoje epohe i nacionalnog položaja književnosti u njoj. Vjerovao je u određene ideje i vrijednosti i zastupao njihovu stvar i riječju i djelom. Uplitao se u svakodnevni društveni život i istovremeno započinjao težak samotnički naučnoistraživački posao. Ponekad se čini i velik i trošan istovremeno. Na izgled, po stilu i idejama – prost i jednostavan. Bliže viđen, u svojim protivnostima – ljudski složen i neobičan. U svoj rad unosio je cijelu svoju prirodu, suštinu svog bića sa mnogim crtama nacionalnog mentaliteta iz kojeg je izrastao i koji je često i sam, s mukom i trpnjom, u sebi i oko sebe otkrivao. Više nego kod drugih kritičara, djelo mu je sraslo sa književnošću kojoj pripada, sa epohom, njome uslovljeno i izazvano, nastalo u funkciji njenog rasta i samosaznanja. Nikčevićeva djelatnost u tijesnoj sprezi sa njegovom epohom, u jedinstvu sa drugim kritičarima i u saobraznosti sa tokom i strukturom ondašnjeg stvaranja, sa sviješću vjernom i uznemirenom, o evropskoj književnoj i duhovnoj pozadini i o podlozi i uslovima ljudskog, društvenog i nacionalnog opstojanja u ondašnjoj Crnoj Gori, završava i upotpunjuje, jednu značajnu, istorijski bogatu kulturnu i književnu misao i misiju.

Nikčevićevo djelo je, upravo zbog stavova iznijetih u naučnim radovima, posmatrano i kao oslonac i kao prepreka za književnu i naučnu

misao u Crnoj Gori. Često je poslužilo kao ogledno polje kretanja, sudara i novih saznanja. Oko njega se isto tako i stvarala legenda neknjiževnog osnova i fraza učenog i nacionalnog uobraženja. Ali su se dovodila u sumnju i njegova književna, pa i moralna načela, suvislost čitavog njegovog rada. Ti nesrazmjeri u ocjenama koji su se polarizovali vrlo često između plitke pohvale i bezrazložna poricanja, pratili su Nikčevića iz etape u etapu tokom druge polovine XX i početkom XXI vijeka. Razlike i protivrječnosti u njegovim stavovima, razumljive i neizbježne, imale su međutim ovdje, ne samo velik i čudan raspon, već i otkrivački i razvojni smisao. Tako, kritičarevo djelo, u ovom slučaju Nikčevićevo, koje je po prirodi spona između svijeta književnih djela i svijeta intelektualne i estetičke svijesti i razvojnog saznanja, može da posluži kao poprište najživljeg umnog kretanja, smjene i preobraženja ideja.

Književna kritika Vojislava Nikčevića pokušavala je da prati književnu erupciju koja se događala na prostorima bivše Jugoslavije. Pojava Crnjanskog, Desnice, Andrića imala je šireg odjeka i ostavila tragove i u crnogorskoj književnosti. Pripadajući generaciji crnogorskih intelektualaca koji su od kraja 60-ih godina XX vijeka u svojim radovima zastupali tezu o nacionalnoj samostalnosti Crnogoraca, Nikčević je dao značajan doprinos uspostavljanju ove teze kao jedine validne, čineći otklon, kako u pogledu jezika, tako i u pogledu književnosti, od vladajućih stavova, koji su proklamovali ideju da je Petar II Petrović Njegoš srpski pisac.

Svjesno ili slučajno, Nikčević je mnoga pitanja književnosti dotakao ili pokrenuo. Mnoga njegova pitanja ni do danas nisu konačno iscrpljena. Najčešće su to pitanja odnosa između raznih vidova ljudskog postojanja, djelatnosti i stvaranja u čijim se granicama vječno odvija i obnavlja drama intelektualnog i estetičkog teško sagledivog zbivanja. Zato je teško snaći se u neobičnim protivrječnostima mišljenja i dati iole uvjerljiv kritički sud o ovom kritičaru, ako se ne pribjegne njegovoj sopstvenoj istraživačkoj tehnici rada na sličnim ili slično spornim pojavama. Osvrt na literaturu pokazuje da je Nikčevićevo djelo složeno i raznoobrazno. To je bio znak plodonosnog stvaralaštva. Da se očekivati da će se njegova enciklopedijska metoda rada razgranati u zasebne međusobno dopunske vidove kritičkog stvaranja, od elementarnog prikaza djela do estetičke studije i književnoistorijskog eseja. Međutim, literatura o Nikčeviću nije se kretala oko nekog manje-više priznatog jezgra njegovog stvaranja i doprinosa, niti se nijansirala i nadograđivala u pojedinostima, jedinstvu i protivrječnostima. Ocjene

iz važnih književnih, socioloških i moralnih izvora, odvojene od cjeline potrebnih analiza, stavljale su u sumnju ljudsku čistotu Nikčevićevih pobuda i postupaka, djela i poduhvata. Jasno, i njegovo djelo, kao i svako drugo, može samo za sebe, nezavisno od čovjeka, da ima svoju unutrašnju imanentnu vrijednost. Nikčević nije nikada bježao od izbora i opredjeljenja pred protivrječnostima.

Vjerujući u izvjesnu djelotvornost književne akcije on je u svoje sudove unosio sva svoja saznanja, sebe cijeloga, i njegovi spisi su, zbog najrazličitijih podataka u njima o piscima, djelima i događajima književne prošlosti, dragocjeni, ponekad i jedinstveni kao izvori. Pa i njegove ideje u spisima dobijaju sasvim drugačiju boju i sadržajnu težinu, ukoliko su tvorevina pisca odanog suštinama ljudskog opstajanja i inspiratora određene ideologije. Sav u osluškivanju glasova svoje sredine i vremena, on je bio u dosluhu, makar do izvjesne mjere, sa evropskim kulturnim i javnim životom, i njegov rad je značajan pokušaj sagledavanja stanja njegove zemlje u tom širem razmjeru. Da bi to izveo, morao je stavljati granice svom pothvatu, a to je u oblasti stvaranja značilo i lom i izvjesnu nagodbu sa životom, ljudima, istorijom. U pozadini impozantnog djela stoji čitava jedna nacionalna panorama jezičkih, donekle i književnih strujanja tokom dva vijeka, i naše interesovanje za ovog kritičara potiče kako od aktuelnosti i živosti problema koje je on izazivao, tako i iz stalnog zanimanja za djela i tvorce o kojima je on pisao, i ljubavi i poštovanja koje je često baš on u nama pobudio.

Iz svih tih razloga, u mnoštvu esejističkog i jezičkog gradiva za nas je u pristupu studijskom izučavanju bio bitan odnos prema tri, sistematski pisana rada: *Na marginama Sabranih dela Miloša Crnjanskog* (Stvatanje, br.4, 1967.), *Zatočenik riječi i veliki poklonik ljepote* (Stvaranje, br.6, 1968.) i *Poetika Vladana Desnice* (Izraz, juli 1969. XIII, broj 7).

Prvi Nikčevićev rad iz oblasti književnosti objavljen je 1967. godine u časopisu *Stvaranje*. U radu o kojem je riječ, Nikčević je dao analitički osvrt na stanje srpske književnosti u vrijeme moderne i ulogu Miloša Crnjanskoj u njoj. Više nego polemičan ton, dominira u ovom radu, a mač svoje oštrice, Nikčević je uperio upravo ka srpskom kritičaru Milanu Bogdanoviću i njegovom radu *Slom modernizma*. Istupajući jasno, konkretnim i čvrstim stavovima protiv stava ovog, za ono vrijeme, uglednog srpskog kritičara, Nikčević je stao u odbranu modernista i one grupe pisaca, koji predvođeni Crnjanskim, slijede svoje vjeruju, kao i načela iznijeta u *Objašnjenju*

Sumatre objavljenom u Srpskom književnom glasniku, na poziv urednika Bogdana Popovića 1921. godine. Polazna teza ovoga Nikčevićevog rada je: *Godine 1934. književni kritičar Milan Bogdanović u svom kritičkom spisu „Slom modernizma“ uputio je oštre kritike na adresu srpskih modernista, a među njima u prvom redu na Miloša Crnjanskog. (...) Dobro je poznato da je epoha moderne kod Srba, kao uostalom i kod ostalih južnoslovenskih naroda završila otprilike u godinama koje su prethodile prvom svjetskom ratu; poznato je i to da je ta epoha u literature južnoslovenskih naroda došla sa evidentnim zakašnjenjem, jer su parnasovci i simbolisti, dvije francuske poetske orijentacije koje su imale dominantan upliv na srpske moderniste iz prve četvrti dvadesetog vijeka, počeli stvarati šezdesetih godina, tj. u vrijeme kad su kod Srba još uvijek pjevali Jovan Jovanović Zmaj, Đura Jakšić, Laza Kostić i dr.*¹ Ova smjela i gotovo razložna kritika potekla od crnogorskog kritičara, nije nikakva prekretnica već prirodan put ka novim saznanjima. Tako se može shvatiti i prilaženje ka novom zapadnjačkom tipu književne kritike. Nikčević je očigledno naslutio veliku ulogu književnosti i svoj poziv shvatio kao modernu književnu akciju, kada se književnost morala suočiti sa modernim svijetom i uporedo se razvijati sa njim. No, tehnička i kulturna zaostalost, kojoj se teško odolijevalo, izazivala je potrese i poremećaje grčevita otrzanja od prošlosti. Na mladima se to ispoljavalo najvidljivije, čim su naslutili draži civilizacije. U tom duhu nastala je kritika Milana Bogdanovića, na koju će Nikčević odgovoriti: *Milan Bogdanović je ispustio iz vida činjenicu da je srpska književnost u periodu koji su zacrtali ekspresionisti na čelu s Milošem Crnjanskim doživjela svoju drugu evropeizaciju. U ovom periodu srpska književnost je prvi put u svojoj istoriji počela ići u korak s literaturom zapadne Evrope.*² U ovom radu, Nikčević je ispoljio svoja nimalo dvosmislena shvatanja. Rad je zapravo odnos dvije različite svijesti: metodičnog, skeptičnog zastupnika eklektičkog konzervatizma i zastupnika demokratske misli. Jer, biti moderan u crnogorskoj književnoj kritici značilo je upoznati se s novim metodama, uzimajući iz zapadnih izvora.

Godinu dana kasnije i nepunu godinu nakon smrti Vladana Desnice, Nikčević objavljuje rad *Zatočenik riječi i veliki poklonik ljepote* u časopisu *Stvaranje*. Inspirisan djelima Vladana Desnice u časopisu *Izraz* piše tekst *Poetika Vladana Desnice*, 1969. godine.

¹ Vojislav P. Nikčević, *Na marginama Sabranih dela Miloša Crnjanskog* u: *Stvaranje*, br. 4, 1967, str. 454-455.

² Isto, str. 455.

Ove kritike izdvajaju se neobičnim i karakterističnim nastupom, napisane su sa potpunim znanjem onoga o čemu se govori u njima i sa velikom vještinom i zanimljivošću. Sud o piscu Vladanu Desnici sasvim je korektan, sa potpunim uvjerenjem može se osloniti na njega. Karakteristično je da Nikčević ovdje primjenjuje metod striktne analize elemenata djela koja se okončava pozitivnim sudovima. To nije bilo stvaranje kritike po planu, već neposredno, nadahnuto pisanje. *Umjetnost u Desničinoj koncepciji ima i visoko i moralno značenje. Rang i format umjetničkog djela ne zavisi samo od formata autorove nadarenosti, kalibra njegove genijalnosti, već i od moralnog osjećanja koje on u sebi nosi. Svako je istinski umjetničko djelo proizvod sinteze velikog duha, velikog uma i velikog talenta njegovog autora; ono je istovremeno i jedan slučaj savjesti, a književna aktivnost neprestani „ispit savjesti“.*³

Nikčevićeve veze sa književnicima i naučnim radnicima su mnogostruke. Književnost i jezik ispunjavali su njegov život. I mada nemoćan da iznese stvari, izmijeni naravi i običaje, da izazove živahnost u onim oskudnim godinama, mnogim svojim spisima on potvrđuje da su se prilike ipak izmijenile nabolje i da se poboljšao položaj crnogorskog književnika. Tome je upravo Nikčević i doprinio.

Sanja MIŠKOVIC

BEGINNINGS OF LITERARY-SCIENTIFIC WORK OF VOJISLAV P. NIKČEVIĆ

Vojislav P. Nikčević made important contribution to the study of language, during his lifetime. Less known, though not less important, is his work in the field of literary science. Leaving behind valuable works, Vojislav P. Nikčević interpreted the literature of the XX century, Montenegrin, Croatian, Serbian... In 1967 and 1968 prof. dr Vojislav P. Nikčević published papers in the magazine *Stvaranje*, in which he interpreted the writings of Crnjanski, Desnica, Mijušković. This text provides a metacritical overview of the beginnings of literary-scientific work of Vojislav P. Nikčević.

3 Vojislav P. Nikčević, *Poetika Vladana Desnice* u: Izraz, juli 1969, XIII, broj 7, str. 101.